

کتاب صحیفه سجاده از حضرت امام سجاد علیه السلام
 این کتاب در ۱۰ جلد در ۱۰۰۰ صفحه در ۱۰ جلد در ۱۰۰۰ صفحه در ۱۰ جلد

چکیده

از جمله معتبرترین منابع در جهت شناخت عمیق تر شخصیت حضرت محمد ﷺ کتاب گرانقدر صحیفه سجاده می باشد؛ در مورد اهمیت این کتاب همان بس که آن را «أخت القرآن»، «زبور آل محمد ﷺ» و «انجیل اهل بیت ﷺ» می خوانند. امام سجاد ﷺ به دلیل فضای خفقان حاکم در عصر خویش ضمن دعا، مفاهیم عمیق گوناگونی را بیان نموده اند که بخش مهمی از آن در این کتاب گرد آمده است. یکی از این مضامین عالی، فرستادن صلوات بر پیامبر ﷺ و آل آن حضرت است که امام ﷺ با این عمل جایگاه و مقام آن حضرت را تبیین کرده و علاوه بر آن به برخی از ویژگی های والای آن حضرت نیز اشاره می کنند. در این مقاله پس از بررسی صلوات از لحاظ لغوی و اصطلاحی ، به چگونگی صلوات، فواید یاد شده و پیامدهای ناشی از آن در جامعه پرداخته می شود. آن حضرت بر پیامبر ﷺ اهل بیت و اصحاب آن حضرت، تابعین، تابعین تابعین و

ملایکه و پیامبران علیهم السلام صلوات فرستاده اند. در پایان به بررسی ویژگی‌های نامبردهٔ پیامبر صلی الله علیه و آله در صحیفه سجادیه می‌پردازیم. ایشان از رسول اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان شخصیتی که جامع جمیع صفات و کمالات انسانی و برگزیده خداوند از مخلوقات است، یاد می‌کنند.

کلید واژه:

پیامبر صلی الله علیه و آله امام سجاد علیه السلام صحیفه سجادیه، صلوات

مقدمه

ائمه علیهم السلام در نوع امامت هیچ تفاوتی با یکدیگر ندارند و تمایز شیوه ی آنها ناشی از گوناگونی اوضاع زمانی آنها بوده است. به طوری که می‌توان شیوه ی امام سجاد علیه السلام در ادامه ی نقش امامت خود را شیوه ی خاص از بقیه‌ی ائمه علیهم السلام دانست. توضیح این که امام سجاد علیه السلام شرایط هیچ یک از دیگر ائمه علیهم السلام را نداشتند، به عنوان مثال، نه مانند حضرت علی علیه السلام توانایی ایجاد حکومت و جنگ نظامی داشتند و نه مانند امام باقر و صادق علیهم السلام می‌توانستند با درس و تعلیم نقش خود را ایفا کنند. امام سجاد علیه السلام در برهه ای از زمان می‌زیستند که خفقان شدید، حاکم بود؛ هیچ گونه مجالی برای امام علیه السلام وجود نداشت و حاکم وقت در صدد بر اندازی منش اسلامی پیامبر صلی الله علیه و آله و خاندان شان بود. امام سجاد علیه السلام در این باره فرموده اند:

«حال ما چون حال بنی اسرائیل در میان فرعونیان است، که فقط زنانشان را زنده نگه می‌داشتند»^(۱)، حاکمان بنی امیه خود صراحتاً این مطلب را اعلام می‌کردند معایه می‌گفت: «امر سب علی علیه السلام آنقدر باید گسترش یابد تا کودکان با این شعار بزرگ شده و جوانان با آن پیر شوند و هیچ کس از او فضیلتی نقل نکند»^(۲)

بدین ترتیب، در آن شرایط که حتی نهادن نام علی علیه السلام بر فرزندان تقبیح می‌شد و حجاج، عبد الملک را برتر و مهمتر از پیامبر صلی الله علیه و آله بر می‌شمرد، حاکمان به دلیل حکومت کردن بر مردم از دین به جز پوسته ای باقی نگذاشته بودند. در مباحثه ی امام سجاد علیه السلام با مرد شامی این نکته به خوبی آشکار است، وقتی

امام علیه السلام با منطق قرآنی، خود را به آن مرد شامی معرفی می کند که ما از خاندان پیامبر هستیم، مرد شامی پس از سه بار استغفار به درگاه خداوند می گوید: «روزگار درازی قرآن خواندم اما هیچگاه معانی و مفاهیم آن را درک نکرده بودم.»^(۳)

در چنین شرایطی امام سجاد علیه السلام از حربه ی دعا برای تبیین عقاید دین استفاده می کنند، اگر چه ظاهر این دعاها همان معرفت و عبادت بود اما با توجه به مطالبی که وجود داشت مردم می توانستند از لابه لای این تعبیرات با مفاهیم سیاسی، اعتقادی و ... امام سجاد علیه السلام آشنا شوند. یکی از آن مفاهیم سیاسی مورد نظر امام سجاد علیه السلام مقابله با بنی امیه و هدف آنان که بر اندازی منش اسلامی پیامبر صلی الله علیه و آله و خاندان شان است، بود.

امام سجاد علیه السلام با شیوه ای کاملاً متناسب با مسایل روز، به مقابله با توطئه ی آنان پرداخت و در خلال دعاهایی هم چون دعای ۴۷، فراز ۴۳، امامت به حق خود و آل پیامبر صلی الله علیه و آله را مطرح نمود و همچنین با ایراد صلوات بر محمد و آل محمد در ادعیه ی خود اهداف زیر را تعقیب نمودند:

- ۱- جلوگیری از فراموش کردن نام پیامبر صلی الله علیه و آله.
- ۲- بیان و تبیین جایگاه والای آن حضرت.
- ۳- ارایه ی خط مشی صحیح اسلام که در حقیقت نفی بنی امیه بود.
- ۴- دادن روحیه به شیعیان که در ظاهر شکست خورده اند که خدا با آنان است.

در مقال ابتدا به بررسی صلوات در صحیفه و سپس به اوصاف آن حضرت در صحیفه می پردازیم.

صلوات در صحیفه سجادیه

واژه شناسی صلوات

در کتب لغت برای صلوات معانی مختلفی ذکر کرده اند که از آن جمله:

در آتش افکندن ، زیانه ی آتش را از بین بردن^(۴)؛ دعا و استغفار می باشد. زجاج اصل «صلاه» را به معنی همراهی و لزوم می داند، همچنین اهل لغت اولین محل اتصال دو ران انسان را «صلی» می دانند. وسط پشت انسان را نیز صلی نامیده اند.

ابن انباری صلوات را به معنی رحمت می داند و خطابی می گوید «صلی» به معنی تعظیم است و فقط به پیامبر گفته می شود و آنچه برای دیگران می آید، به معنی تبریک و دعا می باشد. هم چنین به معنی پیرو و بلافاصله نیز می باشد. به همین دلیل ابی العباس مبرد می گوید: «اسبی را که در مسابقه دوم می شود و پشت سر اولی می آید را مصلی می گویند». جای عبادت را نیز صلوات گفته اند .

اصطلاح شناسی صلوات

در برخی آیات صلوات به معنی در آتش افکندن می باشد مانند :

﴿ اصلوها الیوم ﴾ (یس/۶۴) و آیات بسیار دیگر. هم چنین به معنی دعا نیز آمده است

مانند: ﴿ صَلِّ عَلَيْهِمْ اِنْ صَلَاتِكَ سَكَنَ لَهْم ﴾ (توبه/۱۰۳). به معنی مکان عبادت

هم آمده است مانند : ﴿ لَهَدَمْتُ صَوَاعِ وَبِيعَ وَصَلَوَاتِ ﴾. (حج/۴۰). به

معنی نماز نیز به کار رفته است : ﴿ اِنْ الصَّلَاةَ كَانَ عَلٰی الْمُؤْمِنِيْنَ

كِتَابًا مَّقْوُوتًا ﴾. (نساء/۱۰۳)

و عده ای گفته اند وجه تسمیه صلاه به

نماز این است که اصل «صلاه» «صلاء»

است و معنی «صَلَّى الرَّجُلُ» یعنی او با

این عبادت از نفس و جان خویش

صلاء- را که همان آتش افروخته ی

خدایی است دور و برطرف کرد^(۵) . با

مراجعه به روایات ائمه علیهم السلام مشاهده

می کنیم که «صلی» یا اصطلاحاً به

معنی نماز به کار رفته است مانند:

«لکل شیء وجهٌ و وجهٌ دینکم الصلاه» (۷) و (۸)

و یا به معنی دعا، رحمت، تحیت و استغفار است. در روایاتی که در مورد تفسیر صلوات در آیه ی «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ» (احزاب/۵۶) آمده است، به این معنای به کار رفته است، برای نمونه امام کاظم علیه السلام فرموده اند: «معنای صلاه خداوند، رحمت از جانب خداست و صلاه فرشتگان تزکیه برای آنان است و صلوه مومنین دعا برای آنان است» (۹). علامه طباطبایی رحمته الله در این باره می فرمایند: «معنی جامع صلوه چنان که از موارد استعمال آن به دست می آید انعطاف است. با اختلاف نسبت متفاوت می شود لذا گفته اند «صلوه» از طرف خدا رحمت و از ملایکه استغفار و از مردم دعا است.

دایره ی شمول افرادی صلوات

در صحیفه علاوه بر پیامبر صلی الله علیه و آله بر افراد دیگری صلوات فرستاده شده است که در این بخش به توضیح هر دسته می پردازیم.

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

آن چه در صحیفه سجادیه به عنوان صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله مطرح شده است، همیشه همراه با آل آن حضرت می باشد. در اکثر دعاها و هنگام خواستن حاجت از خداوند، بر پیامبر صلی الله علیه و آله صلوات فرستاده می شود، به طوری که ۲۱۰ صلوات با عبا رات مختلفی در صحیفه موجود است، از جمله:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ»

«صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ»

«صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ»

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَذُرِّيَّتِهِ»

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَاهْلِ بَيْتِهِ الطَّاهِرِينَ»

«صَلِّ اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ الْمُصْطَفَى وَ عَلَى آلِهِ الطَّاهِرِينَ»

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ

الطَّاهِرِينَ»

«سلام علیه و علی آله الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ»

«رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ»

«صَلِّ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ»

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ كَصَلَوَاتِكَ وَبَرَكَاتِكَ وَتَحِيَّاتِكَ عَلَى أَصْفِيَّائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ.»

فرستادن این صلوات ها توسط امام علیه السلام عملی صرفاً عبادی نمی باشد، بلکه شعار و مشخص کردن موضع سیاسی اعتقادی امام علیه السلام در برابر حکومت بنی امیه می باشد؛ حکومتی که می خواست نام پیامبر صلی الله علیه و آله را از میان بردارد؛ همانگونه که روایت شده ، معاویه قسم خورده بود که نام پیامبر صلی الله علیه و آله را دفن خواهم کرد. (۱۱)

همانگونه که اشارت رفت امام سجاد علیه السلام با توجه به فضای خفقان به نقش امامت خود در قالب دعا عمل کردند و با استفاده مکرر از ذکر صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله و آل آن حضرت در ضمن دعا ، آن را تبدیل به یک شعار کوبنده ای علیه دشمن پیامبر صلی الله علیه و آله نمودند.

اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله

امام سجاد علیه السلام ضمن فرستادن صلوات بر اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله تصریح می کنند که آن ویژه ی اهل بیته است که از پاکیزگان عالم، به ویژه دارای شرایط ذیل هستند:

۱- خداوند آنان را برای خلافت برگزیده است. این مطلب اشاره به آیه شریفه ای که در مورد حضرت علی علیه السلام نازل شده است دارد، ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ (مائده/۵۵) امام سجاد علیه السلام با آوردن این ویژگی استدلال می کنند که امامت ائمه علیهم السلام پس از پیامبر صلی الله علیه و آله توسط خداوند مشخص شده است.

۲- آنان که گنجینه دار علم و دین خداوند هستند.

۳- آنان که جانشینان خداوند در روی زمین هستند.

۴- آنان که حجت بالغه ی خداوند بر خلق هستند.

۵- با اراده از لیت خداوند از هر رجس و ناپاکی مطهر گشته اند. (۱۲)

۶- آنان که وسیله ارشاد خلق به درگاه خداوند و بهشت هستند. (باب ۴۴/۴۷)

و به راستی غیر از معصومین آل پیامبر ﷺ چه کسانی دارای این صفات هستند؟

آوردن این خصوصیات برای اهل بیت پیامبر ﷺ واضح است که امام علی (ع) در موضع سیاسی خود در صدد است که جایگاه امامت خویش و ائمه معصومین ﷺ را بعد از پیامبر ﷺ تصریح کنند. بنابراین با آوردن ویژگی های مذکور که مختص ائمه معصومین ﷺ که از آل پیامبر می باشد، بر اهل بیت آن حضرت صلوات می فرستند.

پرتال جامع علوم انسانی

اصحاب پیامبر ﷺ

امام سجاد علی (ع) می فرمایند: «اللَّهُمَّ و اصحاب محمد خاصة» ، در این جا امام علی (ع) بر اصحاب پیامبر ﷺ درود می فرستند اما نه برای همه ی اصحاب آن حضرت، بلکه گروهی هم چون ابوبکر، عمر، عثمان و... از آنها مجزا می گردد. امام علی (ع) برای کسانی صلوات می فرستند که دارای ویژگی های ذیل هستند:

۱- کسانی که نیکوترین اصحاب بودند. (۱۳)

- ۲- کسانی که در یاری پیامبر ﷺ به بلاهای نیکو مبتلا شدند و آن حضرت را در کنف حفظ و حمایت خود گرفتند و به استقبال او شتافتند.
- ۳- برای پذیرفتن دعوت نبوتش بر یکدیگر پیشی گرفتند.
- ۴- وقتی حجت رسالت پیامبر ﷺ را شنیدند، دعوتش را پذیرفتند.
- ۵- در راه اعتلای کلمه ی پیامبر ﷺ از زن و فرزند خود دوری گزیدند.
- ۶- با پدران و فرزندان خود برای اثبات نبوت آن حضرت جنگیدند.
- ۷- آنان که در دل های خود محبت پیامبر ﷺ را پنهان داشتند.
- ۸- کسانی که قبیله ی شان از آنها نفرت جستند و خویشاوندان شان از بریدند ، به دلیل این که در سایه ی قرابت ایمانی رسول اکرم ﷺ آمده بودند.
- ۹- آنها که همراه با پیامبر ﷺ خلق را به سوی خدا دعوت کردند.
- ۱۰- کسانی که از دیار خود دور شدند و از رفاه به سختی افتادند و برای احقاق دین حق بسیار سختی دیدند. (دعا ۹/۴-۹)

تابعین

امام سجاد علیه السلام برای تابعین هم درود می فرستند ، اما نه برای همه ی تابعین بلکه برای آن دسته که دارای صفات ذیل هستند:

- ۱- آنها که به نیکویی از اصحاب پیامبر ﷺ پیروی کردند، آنها که می گویند: پروردگارا تو پیامرز ماو آن برادران ایمانی را که سبقت گرفتند در ایمان به پیامبر ﷺ.
- ۲- کسانی که به همان راه اصحاب شتافتند و راه آنها را هموار ساختند و همان رویه ی اصحاب پاک از دنیا رفتند.
- ۳- هیچ شکی، در بصیرت آنها از راه توحید خدا و هیچ گاه تا آخر عمر، خلطه شبهات در دل پاک شان به پیروی از اصحاب راه پیدا نکرد.
- ۴- در راه هدایت کاملا به آنها اقتدا کردند در حالی که از مقصد آنان حبطه کردند.
- ۵- دین پاک اصحاب را برگزیدند و به هدایت شان شتافتند.
- ۶- کاملا به ایشان اقتدا نمودند و آن چه از اصحاب بر آن تابعین تأسیس

بدون اتهام پذیرفتند (دعا ۱۴/۴-۹).

امام سجاد علیه السلام با برشمردن این ویژگی ها تابعین حقیقی را مشخص می کنند و با این کار در حقیقت راه را از کوره راه مشخص می نمایند و بیان می کنند که وظیفه ی یک مسلمان در آن دوره چیست.

تابعین تابعین

«اللهم و صلّ علی التابعین من یومنا هذا الی یوم الدّین و علی ازواجهم و علی ذریّاتهم و علی من اطاعک منهم»^(۱۴). امام سجاد علیه السلام در اینجا برای تابعین صلوات می فرستند و برای اصطلاح «تابعین تابعین»، معنای صحیحی اراده می کنند که عبارت است از افراد و پیروان زمان خودشان به بعد و کسانی که در هر زمانی از آن لحظه به بعد دارای این صفات باشند. با این صلوات امام علیه السلام اولاً: بر عامه ی مسلمانان، در همه ی زمان ها دعا می کنند و ثانیاً: عملاً آموزش می دهند که از خصوصیات مسلمان واقعی این است که برای دیگران دعا کند.

ملائکه

امام سجاد علیه السلام در مورد ملائکه می فرمایند:

«اللهم فصلّ علیهم و علی الملائكة الذین من دونهم»^(۱۵) هم چنین ایشان برای گروه های

مختلف ملائکه صلوات می فرستند: *بوم انانی و مطاعات فرشتگی*
۱- فصلّ علیهم و علی ... بر آن فرشتگان درود فرست و هم بر روحانیون از فرشتگان.

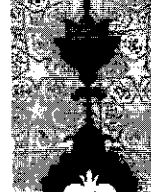
۲- و هم بر آن دسته که مقامی خاص نزد تو دارند و حاملان علوم غیب به سوی پیامبران علیهم السلام و امین وحی هستند.

۳- و هم بر آن دسته که مخصوص ذات اقدس الهی ات هستند.

۴- و آنان که هنگام نزول فرمانت بر اطراف و جوانب سماوات برای تمام وعده

حایت برکلمشتی

۵- و آنان که خزانه دار برکت هستند.

۷- و دیگر فرشتگانی که به همراهی برف و تگرگ و قطرات باران هنگام باریدن به زمین فرود می آیند.

۸- و دیگر فرشتگانی که خزانه های باد و تلاطم هستند.

۹- دیگر فرشتگانی که موکل بر کوه ها هستند تا همیشه بر جای خود بمانند.

۱۰- دیگر فرشتگانی که خدا به آنها مقدار ثقل آب ها را آموخته و کیل و پیمانه ی باران های شدید و سیل انگیز را به آنها شناسانیده.

۱۱- و آنان که پیغام تو را از عالم ملایکه به اهل زمین می رسانند.

۱۲- هم چنین بر کرام الکاتبین (ثبت کنندگان والا)

۱۳- و فرشته ی مرگ و یارانش.

۱۴- و بر فرشتگانی که به طواف بیت المعمور مشغولند.

۱۵- و فرشتگانی که مالک ، خازن و دربانان بهشت و خادمان اهل بهشت هستند.

۱۶- و بر ماموران جهنم.

۱۷- آن فرشتگان ساکن در هوا، زمین، آب و آنان که گماشتی بر عالم خلق. (دعای ۱۰/۳۱-۲۱)

امام سجاد علیه السلام برای گروههای مختلف فرشتگان صلوات می فرستند و در عین حال وظایف و اعمال آنها را بیان می کنند و برخی از این وظایف در قرآن نیز آمده است :

۱- نزول وحی بر انبیاء علیهم السلام ^(۱۶)

۲- قبض روح انسان ها ^(۱۷)

۳- ثبت اعمال و افعال انسان ها ^(۱۸)

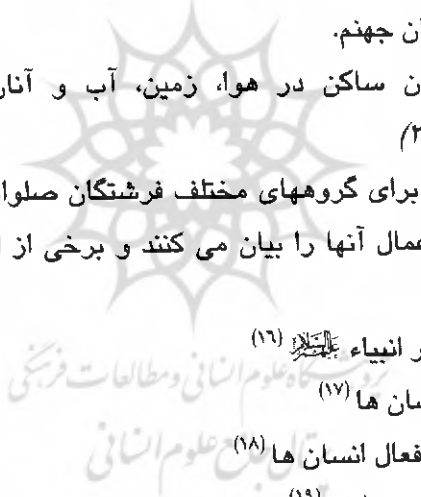
۴- اعمال ملایکه در قیامت ^(۱۹)

۵- تدبیر امور عالم ^(۲۰)

و در نهایت ، امام سجاد علیه السلام بر دسته ای از ملایکه صلوات می فرستند که خداوند ما را از منزلت آنها در پیشگاهش آگاه نکرده است (دعای ۲۳/۳۴)

پیامبران علیهم السلام

امام سجاد علیه السلام برای پیامبران علیهم السلام این گونه صلوات می فرستند: «در هر عصر

و زمان فرستادی بر خلق، رسولی و برای اهل آن روزگار راهنمایی [آوردی] از زمان آدم تا پیامبر خاتم صلوات الله علیه که آنان پیشوایان هدایت خلق و مربیان اهل تقوای عالمند. بر جمیع آنها سلام و درود باد، پس همه ی آنان را از لطف خود به مغفرت و بخشودگی یاد فرما، (دعا/۲/۴) و ایشان در دعا‌های دیگری می فرمایند که خدا برای همه ی پیامبران صلوات می فرستد: «خدایا بر محمد و آل آن درود فرست چنان که بر انبیاء و رسولانت درود فرستادی» (دعا/۵۲/۴۵) «خداوندا بر محمد و آل پاکش درود فرست که تو ستوده صفات و بزرگواری، درود و رحمتی فرست و تحیت و برکاتی مانند همان برکات و رحمت ها که برای برگزیدگانت ابراهیم و آل ابراهیم فرستادی» (دعا/۴۸/۱۱)

بر اساس این فرازا متذکر می شوند که خدا برای پیامبران صلوات الله علیهم صلوات می فرستد و با ذکر ابراهیم صلوات الله علیه و آل آن حضرت، بیان کننده این نکته هستند که صلوات خداوند شامل همه ی پیامبران می باشد. (۲۱)

در دعای ۴۸ فراز ۱۱، صلواتی که امام سجاد صلوات الله علیه بر پیامبر صلوات الله علیه و آل آن حضرت و همه ی انبیاء صلوات الله علیهم می فرستند، عین صلواتی است که از پیامبر صلوات الله علیه روایت شده است که شخصی از ایشان پرسید: «چگونه بر شما صلوات فرستیم؟» آن حضرت در جواب وی فرمودند بگویند: «خداوندا بر محمد و آل پاکش درود فرست که تو ستوده صفات و بزرگواری، درود و رحمتی فرست و تحیت و برکاتی مانند همان برکات و رحمت ها که برای برگزیدگانت ابراهیم و آل ابراهیم فرستادی» (۲۲)

فواید صلوات

صلوات فرستنده

آنچه در صحیفه سجادیه در مورد فواید صلوات برای صلوات فرستنده آمده است به شرح ذیل می باشد:

- ۱- طبق این فراز: «صلاة تَبْلَغُنَا بَرَكَاتُهَا وَ يَنَالُنَا نَفْعَهَا وَ يَسْتَجَابُ لَهَا دُعَاتُنَا» (۲۳) اصل مسأله ی نفع و برکت صلوات برای صلوات فرستنده مطرح می شود.

۲- صلوات باعث کمک و وسیله ای برای رسیدن به حاجت است (دعا ۱۳/۲۴).

۳- باعث فرستادن درود از جانب خدا به سوی صلوات فرستنده می شود (دعا ۲۶/۳۲).

۴- صلوات باعث شفاعت پیامبر ﷺ در روز قیامت می شود. شفاعت پیامبر ﷺ از نظر امام علی (ع) آن قدر مهم شمرده می شود که می فرمایند: «خدایا من به درگاه کرمت نیامده ام به اعتماد بر عمل صالحی که از پیش انجام داده باشم و نه امید شفاعت احدی از مخلوق دارم، مگر شفاعت محمد و اهل بیتش که درود بر آنان باد.» (دعا ۶۸/۶۷)

۵- آن چه از بررسی دعاها صحیفه سجادیه به دست می آید این است که اصولاً یکی از آداب دعا کردن، فرستادن صلوات است؛ رعایت این ادب قبل از هر درخواستی باعث اجابت آن می شود. همان گونه که امام سجاد علی (ع) معمولاً قبل از مطرح کردن هر درخواستی صلوات بر محمد و آل او می فرستند و در روایات نیز رسیده است که هرگاه حاجتی داشتید قبل از مطرح کردن آن در پیشگاه خداوند صلوات بفرستید خداوند کریم تر از آن است که بین دو دعا یکی را قبول کند و دیگری را رد کند^(۲۴) و یا در آن جا که آمده است: «کلّ دعا محبوب

حتى يصل على النبي» (۲۵) و (۲۶).

غیر از موارد بیان شده، در روایات فواید کثیری برای صلوات فرستنده ذکر شده است از جمله:

سنگین ترین اعمال در روز قیامت صلوات بر محمد ﷺ و آل محمد است (۲۷).

صلوات فرستادن در محو کردن گناهان شدیدتر است از فرو نشاندن آب آتش را (۲۸).

فرستنده صلوات داخل آتش جهنم نمی شود (۲۹).

پیامبر ﷺ و خاندانش ﷺ

گروهی معتقد هستند که فرستادن صلوات برای پیامبر ﷺ و خاندانش ﷺ باعث بالا رفتن مرتبه آن ها و ایجاد فایده برای آن ها نمی شود چون پیامبر ﷺ در مرتبه ی عقل اول قرار دارند که همه ی کمالات ایشان در مرتبه ی بالفعل بوده و پیامبر ﷺ و خاندانش ﷺ در مرحله ی فیض انبساطی قرار دارند؛ پس چگونه صلوات بر مرتبه ی آنها می افزاید در حالی که عالی به وسیله ی سافل کامل نمی شود. اما گروهی دیگر معتقدند مراتب استحقاق نعم الهی غیر متناهی بوده و چگونه می تواند برای پیامبر ﷺ فایده ای نداشته باشد در حالی که فرموده اند: «پروردگام مرا به مرتبه ی شفاعت وعده داده است و من به آن مرتبه نمی رسم مگر به دعای امثال شما»، اما حقیقت آن است که حقیقت ذات محمدیه دارای مراتب مختلفی است. در مرحله ی فیض انبساطی، صلوات برای آن حضرت فایده ای ندارد و فایده ی آن تنها شامل صلوات فرستنده می شود اما در مرحله کونیه الجسمانیة، صلوات برای آن حضرت تاثیر دارد (۳۰).

در صحیفه سجادیه صراحتاً مطلبی در این زمینه نیامده است، تنها فراز «صلاه تبلفه بها افضل ما یامل من خیرک و فضلک و کرامتک» (۳۱) (بعا ۲۲/۴۲) اشاره ای گذرا به این مسأله دارد.

جامعه مسلمانان

صلوات چون شعار مسلمانان است و عموماً این ذکر را بر اساس احادیث وارده

با صدای بلند می فرستند ، جنبه های اجتماعی و تبلیغی بسیاری بر آن متصور است. پیامبر ﷺ در همین زمینه فرموده اند: «صلوات فرستادن بلند بر من و خاندانم نفاق را از بین می برد»^(۳۲) چون نفاق اگرچه جنبه ی فردی دارد اما نمود آن در جامعه است و کسی که با صدای بلند صلوات بفرستد، در واقع در جمع موضع خود را آشکارا بیان کرده است و این مانع وجود دوگانگی در فرد می شود. همچنین با صدای بلند صلوات فرستادن به عنوان یک شعار ضد معاندین دینی، باعث ایجاد تاثیر منفی در روح فردی و اجتماعی دشمنان اسلام می شود.

از طرف دیگر فوایدی برای جمع مسلمانان دارد ، از جمله : باعث ایجاد اتحاد و نماد مشترک آن ها می شود و ثانياً با این امر دارای شعار واحد می شوند و این وحدت است که آن ها را به سر منزل مقصود می رساند، ﴿ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا ﴾ (آل عمران/۱۰۳).

با این دیدگاه، برخی از احادیث ائمه معصومین علیهم السلام در مورد فواید صلوات بهتر درک می گردد؛ به عنوان مثال در حدیثی پیامبر ﷺ به علی علیه السلام می فرمایند: «هرگاه غمگین شدی بر من و خاندانم صلوات بفرست»^(۳۳) اگرچه فرستادن صلوات در روح فرد تاثیر گذار است و باعث رفع غم می شود اما این تاثیر وقتی به عمق خود می رسد که صلوات فرستنده با فرستادن صلوات، خود را عضو گروهی می داند که با آن ها هماهنگ است و این اتحاد باعث رستگاری و رفع غم شخص می شود.

سیمای پیامبر ﷺ در صحیفه سجادیه

برقرینی آن حضرت

خداوند در قرآن کریم می فرماید: ﴿ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ﴾^(۳۴) (نمل/۵۹). امام سجاد علیه السلام نیز بر بنده برگزیده خدا محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم سلام می فرستند و آن حضرت را به صفات «خیرتک من خلقک»^(دعا ۴/۳۴) و «صفتوک»^(دعا ۳/۴۸) و منتجب المصطفی^(دعا ۳۷/۴۷) لقب می دهند. امام با آوردن

این صفات برای پیامبر ﷺ در واقع بیان می کنند که پیامبر ﷺ جامع همه ی صفات حسنه ی انسانی بوده و نمونه ی انسان کامل است و به خاطر این جامعیت صفات، خداوند او را برگزیده خود کرده است.

امام ﷺ آن حضرت را به عنوان برترین خلق خدا معرفی می کند و حتی در بین دیگر انبیاء ﷺ و مرسلین نیز آن حضرت را تفضیل می دهند. «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ» (دعا ۱۷/۱۵)، «مُحَمَّدِيهِ الرَّفِيعَةِ» (دعا ۴۹/۱۳)؛ هدف از این که پیامبر ﷺ را با این صفات می خوانند آن است که پیامبر اسلام ﷺ جامع صفات حسنه پیامبران ﷺ پیشین خود هستند؛ توضیح آن که پیامبران پیشین دینی یک طرفه داشتند و به عبارتی دیگر یا مظهر جلال خداوند بوده اند مانند حضرت موسی ﷺ که متناسب با قوم یهود که آن دوران قومی ضعیف و زبردست بودند و لازم می نمود دینی با جلالت و هیبت داشته باشند که هیچ گونه نرمی و لطافت در آن نباشد؛ یا مظهر جمال خداوند بوده اند ، مانند حضرت عیسی ﷺ که متناسب با قوم سرکش خود مبعوث شده و دینی با جمال آرایه کرده تا سرکشی آن قوم خاموش شود. اما هنگامی که به حضرت محمد ﷺ و دین آرایه شده از طرف ایشان می رسیم، می بینیم که آن دینی کامل و همراه با جمال و جلال است و هم آن حضرت دارای صفات جمالی و جلالی خداوند هستند. ﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ وَ رَحْمَاءُ بَيْنَهُمْ ﴾ (فتح/۲۹).

ارتباط خدا و پیامبر ﷺ

امام سجاد ﷺ می فرمایند: «حبیبک» (دعا ۴۸/۳)، «مکرم المقرب» (دعا ۴۷/۳۷)،

حبیب هم به معنای دوستدار است و هم به معنی محبوب، پس با این تعبیر امام علیه السلام یعنی هم پیامبر صلی الله علیه و آله دوستدار خدا است و هم خدا پیامبر صلی الله علیه و آله را دوست دارد؛ صفت «مکرم المقرب» یعنی کسی که مورد احترام قرار گرفته و به مقام قرب الهی نایل آمده است. این دو صفت اشاره به مقام والای پیامبر صلی الله علیه و آله نزد خداوند دارد، خود آن حضرت درباره ی آن می فرماید: «اول ما خلق الله نوری» (۳۶).

همان توجه خاص خداوند است که شامل حال ایشان شده و به کرامت خدا واقع گردیده و مقرب و حبیب پروردگار شده است، تا آن جا که در قرآن کریم در بسیاری مواضع می بینیم که نام رسول الله صلی الله علیه و آله در کنار الله آمده است، ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا رَسُولَ اللَّهِ وَرَسُولَهُ ﴾ (حجرات/ ۱). این ارتباط خدا و پیامبر در قرآن اشاره به عظمت این سه صفت مکرم و مقرب و حبیب بودن آن حضرت دارد که در صحیفه سجادیه نیز به آن اشاره شده است.

از طرف دیگر اگر در پی آن توجه خاص خداوند به آن پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله باشیم، شاهد این گزارش در قرآن هستیم که: ﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقِيكُمْ ﴾ (حجرات/ ۱۲) پس پیامبر صلی الله علیه و آله تقوای زیادی داشته تا مکرم شده و با این تقوا و کرامت به مقام قرب الهی رسیده و حبیب پروردگار شده اند. علاوه بر آن می بینیم در صحیفه سجادیه نیز در مواضعی پیامبر صلی الله علیه و آله و خدا همراه هم یاد می شوند مانند:

«اللَّهُمَّ تَوْفِنِي عَلَىٰ مَلَّتِكَ وَ مَلَّتِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدًا» (دعای ۸۳۱). با توجه به آیاتی که در قرآن کریم در مورد ملت آمده است مشاهده می کنیم که واژه مَلَّتِ فقط در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام ذکر شده است: ﴿ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ﴾ (آل عمران/ ۹۵) و آیات بسیار دیگری که تبعیت از ملت ابراهیم در آن بیان شده است.

هم چنین خداوند در قرآن کریم حضرت ابراهیم علیه السلام را مسلمان خطاب کرده است: ﴿ مَا كَانَ اِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا ﴾ (آل عمران/ ۶۷) و در روایت نیز آمده است که آن حضرت به برکت صلوات به مقام خلیلی نایل آمده‌اند^(۳۸) و پیامبر صلی الله علیه و آله نیز پیش از بعثت خود دین حنیف ابراهیمی داشته اند، پس ملت ابراهیم علیه السلام همان ملت حضرت محمد صلی الله علیه و آله می‌باشد که امام سجاد علیه السلام در دعای خود طلب مردن بر آن دین را کرده اند؛ در این جمله امام علیه السلام علاوه بر آن که عظمت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و دین ایشان را مشخص می‌نمایند، ارتباط و پیوستگی پیامبر صلی الله علیه و آله و خدا را بیان کرده و می‌فرمایند که همواره باید تبعیت از دین پیامبر صلی الله علیه و آله کرد که همان امر قرآن ﴿ اتَّبِعِ الْمِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ﴾ (نساء/ ۱۲۵) می‌باشد.

پیامبر صلی الله علیه و آله پیشوای رحمت، مفتاح برکات،
واسطه ی خیرات

امام سجاد علیه السلام می‌فرمایند: «اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ...
و امام الرحمه و قائد الخیر و مفتاح البرکة» (دعای ۲/۲) و این
اشاره به آیاتی هم چون: «و ما ارسلناک الا رحمةً للعالمین»^(۳۹)
(انبیاء/ ۱۰۷): ﴿ لَقَدْ جَاءكُمْ رَسُولٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ
حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾^(۴۰) (توبه/ ۱۲۸)

در قرآن کریم آمده است: ﴿ وَ لَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرَىٰ اٰمَنُوا وَ اتَّقُوا
لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٌ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْاَرْضِ وَ لٰكِنْ كَذَّبُوْا فَاَخَذْنَاھُمْ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴾^(۴۱)
(اعراف/ ۹۶): امام سجاد علیه السلام پیامبر صلی الله علیه و آله را «مفتاح البرکة» می‌خوانند و به تعبیر
ایشان آن برکاتی که خداوند از آسمان گشوده است و یا می‌گشاید، مفتاح آن
پیامبر صلی الله علیه و آله است. در مورد تعبیر پیشوای رحمت در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره دارد

که اگر کسی بخواهد علاوه بر لطف رحمانیت خدا^(۴۲) شامل رحمت یا رحیمیت خاص خدا که شامل بندگان خاص می شود، بگردد باید به پیامبر ﷺ اقتدا کند و راه آن حضرت را طی کند چون آن حضرت به عنوان پیشرو در اخذ لطف رحیمیت خداست. هنگامی که امام علی^(ع) تعبیر «قائد الخیر» را در مورد آن حضرت به کار می برند بیان کننده این مساله هستند که آن حضرت مرکزیت همه‌ی خوبی هاست، ﴿وَ أَنْتَ لَعَلَىٰ خَلْقٍ عَظِيمٍ﴾ (قلم/۴) و واسطه‌ای برای نیل به آن خوبی هاست که این تعبیر نسبت با «امام‌الرحمه» عموم و خصوص مطلق است یعنی «قائد الخیر» بودن ایشان جزئی از وجود امام‌الرحمه بودن شان است و در یک کلمه پیامبر ﷺ را بهترین رهبر و امام در مورد خیرات و نیکی‌ها می‌دانند که تمام برکات آسمان و زمین را خدا به وسیله ایشان می‌گشاید.

پیامبر ﷺ و قرآن

امام سجاد علی^(ع) در مورد چگونگی نزول قرآن بر پیامبر ﷺ می‌فرمایند: «خداوندا! تو این قرآن را بر رسولت محمد مصطفی که درود تو بر او و آتش باد سربسته فرو فرستادی و به او الهام نمودی علم شگفتی‌های آن را به طور کامل و علمش را به تفسیر به ما میراث دادی ... و درود فرست بر محمد که گوینده‌ی آن بود» (دعای ۴۲/۵ و ۴۳).

با این تعبیر، امام علی^(ع) اشاره دارند که اگر چه پیامبر ﷺ اُمّی بودند اما خداوند علم عجایب قرآن را به آن حضرت الهام نموده و پیامبر ﷺ همه‌ی معانی و عمق قرآن را می‌دانستند، تا آن جا که می‌فرمایند پیامبر ﷺ خطیب (گوینده) قرآن بودند. و به فرموده امام باقر علی^(ع) قرآن را کسی می‌شناسد که به آن خطاب شده باشد^(۴۳).

از طرف دیگر امام سجاد علی^(ع) در مضامین مختلفی وظیفه‌ی رسالت پیامبر ﷺ را یاد آور می‌شوند و بیان می‌کنند که آن حضرت این وظیفه‌ی مهم را به بهترین شکل انجام داده و امین و وحی پروردگار بوده اند: «خداوندا درود فرست بر محمد بنده ات و رسولت (دعای ۲۲/۲۷) درود فرست بر محمد امین بر وحیت ... آن وجود گرامی که قیام کرد در عالم برای اقامه‌ی امر تو (دعای ۲/۴ و ۲/۳) خداوندا

درود فرست بر محمد بنده و رسولت که او پیغام رسالتت را کاملاً تبلیغ فرمود، و به صدای بلند فرمانت را رسانید و نصیحت کرد بندگان را» (دعا ۲۰/۴۲).

امام سجاد علیه السلام با این اوصاف بیان می‌دارند که اولاً دستورات پیامبر صلی الله علیه و آله را پیروی کنید همان گونه که خداوند در آیات متعددی این مهم را بیان داشته است: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ...» (اعراف/۱۵۷) ثانیاً هرگونه افترا را از آن حضرت دور می‌دانند همان گونه که در قرآن آمده است: «أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ إِنَّهُ لَا يَذِيرُهُمْ مِنْهَا» (اعراف/۱۸۴).

پیامبر صلی الله علیه و آله هجرت و تحمل سختی‌ها

امام سجاد علیه السلام از ویژگی‌هایی که برای پیامبر صلی الله علیه و آله بر می‌شمارد، هجرت آن حضرت و تحمل سختی‌ها است. در مورد هجرت آن حضرت می‌فرماید: «رسول گرامیت به سوی بلاد غربت و دور از زادگاه و وطن خویش و موضع اقامت و زادگاهشان و جایگاه انس و الفتش کوچ کرد» (دعا ۹/۲)؛ و این اشاره به آیاتی دارد که در آن از اهمیت و امر به مهاجرت آمده است از جمله: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آوَا وَ نَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ» (انفال/۷۴). امام سجاد علیه السلام بیان می‌کنند که اگر هجرت آنقدر توصیه شده و اهمیت دارد، پیامبر صلی الله علیه و آله خود نیز از هجرت کنندگان بوده‌اند و حتی دوری از قوم و خویشان را برای آن حضرت بیان می‌دارند: «[پیامبر صلی الله علیه و آله] اظهار داشت در دعا به درگاهت عداوتش را با اقارب و با خویشانش و در راه رضا و خشنودی تو مبارزه کرد، دوری گزید برای احیای دین تو از ارحام خویش و از خود دور کرد نزدیکانی را که به خدای یکتا ایمان نیاوردند و به خود نزدیک داشت بیگانگانی را که حکم تو را اجابت کردند» (دعا ۲/۲ و ۶).

از دیگر صفاتی که در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله در صحیفه سجادیه به آن اشاره شده است، تحمل مشکلات است به طوری که سیمایی از یک انسان کامل، جدی و مؤمن به خدا و رسالت خویش ترسیم می‌شود: «و نفس شریف خود را در راه دعوت به آیین تو به رنج بسیار افکند و با عمری از اندرز و نصیحت به تربیت

آنان که دعوتت را پذیرفتند، پرداخت (دعا/۹/۲) بر اصلاح امور امت قیام نمود، در حالی که پیروی از یاری تو می طلبید و بر ضعف خود به نصرت و یاری تو قوت و نیرو می یافت. تا آن جا که با آنان در خاک وطن ایشان به جنگ پرداخت، میان خاک دشمن و بر قرار گاه دشمن تاخت، تا آن جا که بر ظهور شرع و اعتلای کلمه ی توحید با وجود کراهت مشرکان موفق گشت» (دعا/۲۲/۲۳).

پی‌نوشتها:

- (۱) طبرسی، احتجاج، ص ۳۱۱
- (۲) ابن ابی حدید، شرح نهج البلاغه، ج ۴، ص ۵۷.
- (۳) طبرسی، احتجاج، ص، ۳۰۷
- (۴) از معانی تفعل ازاله ی فعل از مفعول آن می باشد، مثل مرض: ازال المرض، بیماری را از بین برد (طباطبایی، صرف ساده، ص ۱۷۲).
- (۵) ابن منظور، لسان العرب، ج ۷، ص ۴۰۰-۳۹۷؛
- (۶) راغب اصفهانی، مفردات، ص ۴۲۲-۴۲۰
- (۷) راغب اصفهانی، مفردات، ص ۴۲۱
- (۸) مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۳۱۰
- (۹) هرچیزی صورتی دارد و صورت دین شما نماز است.
- (۱۰) فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۴، ص ۲۰۱
- (۱۱) طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ۳۵۰
- (۱۲) ابن بکار، الاخبار الموقفات، ص ۵۷۷
- (۱۳) امام علیه السلام اشاره به آیه شریفه ی، «انما یزید الله لیذهب عنکم الرجس» (الحزاب/۳۳) دارند.
- (۱۴) در مورد این ویژگی گفته شده یعنی منافق نبوده اند (موسوی، لواع الانوار، ج ۲، ص ۲۱۲).
- (۱۵) «خداوند درود فرست بر تمام تابعین، از همین روز تا روز قیامت و هم بر زن، فرزند و ذریه ی آنها رحمت فرست و بر هرکس از آنان که تو را اطاعت کند رحمت عطا کن» (دعا/۴۳/۴۴)
- (۱۶) «خدا یا درود فرست بر آن ها (جبرائیل، روح، میکائیل، اسرافیل) و بر ملائکه ای که در رتبه دون آنها هستند» (دعا/۶/۳)
- (۱۷) صافات/۳
- (۱۸) نساء/۹۷
- (۱۹) یونس/۲۱
- (۲۰) مدثر/۳۱
- (۲۱) نازعات/۵
- (۲۲) چون حضرت ابراهیم علیه السلام پدر انبیاء علیهم السلام خوانده شده است.
- (۲۳) ری شهری، میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۳۱
- (۲۴) «چنان رحمت کاملی که برکات آن ما را فرا رسد و نایل شویم به نفع آن و از نفع برکاتش دعای ما مستجاب گردد.»
- (۲۵) شیخ کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۹۵
- (۲۶) ری شهری، میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۳۰
- (۲۷) ترجمه: «دعا در حجاب است مگر این که بر محمد و آل آن صلوات فرستاده شود.»
- (۲۸) مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۳۴۷
- (۲۹) ابن بابویه، ثواب الاعمال، ص ۱۸۵
- (۳۰) ابن بابویه، جامع الاخبار، ص ۶۸
- (۳۱) موسوی، لواع الانوار، ج ۲، ص ۹
- (۳۲) «درودی که با آن نایل گردانی آن را به بیش از آن چه که امیدوار است از فضل و کرمت.»
- (۳۳) فیض کاشانی، محجه البیضاء، ج ۲، ص ۳۱۳
- (۳۴) مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۳۱۹
- (۳۵) «بگو حمد مخصوص خداست و درود بر بندگانی که برگزید.»
- (۳۶) «محمد فرستاده ی خدا است و کسانی که با او هستند به کافران بسیار سختگیر یا یکدیگر مهربانند.»
- (۳۷) مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۵، ح ۲۸
- (۳۸) «بیمران مرا بر آیین خود و آیین پیغمبر خود محمد.»
- (۳۹) ابن بابویه، علل الشرایع، ص ۳۱
- (۴۰) «ها تو را فرستادیم مگر رحمتی برای عالمین.»
- (۴۱) قطعا، برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج بیفتید، به هدایت شما حریص و نسبت به مومنان دلسوز و مهربان است.»
- (۴۲) «که اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند قطعا برکاتی از آسمان و زمین برایشان می گشودیم.»

- ۴۲) رحمت عام خدا که شامل همه ی مخلوقات است.
- ۴۳) شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۱۳۶، ح ۲۵
- ۴۴) «آیا نیندیشیده اند که هم نشین آنان هیچ گونه جنونی ندارد، او جز هشدار دهنده ای آشکار نیست.»

۴۵) «کسانی که ایمان آورده اند و هجرت کرده اند و در راه خدا به جهاد پرداخته اند و کسانی که مهاجران را پناه داده و یاری کرده اند، آنان همان مومنان واقعی اند، برای آنان بخشایش و روزی شایسته ای خواهد بود.»

منابع و مآخذ :

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ابن ابی الحدید، عبدالحمید، بی تا، شرح نهج البلاغه، بیروت دار الهدی.
- ۳- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۰، ثواب الاعمال، بیروت، موسسه الاعلمی.
- ۴- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۰۴، جامع الاخبار، تهران، کتابفروشی اسلامی.
- ۵- ابن بابویه، محمد بن علی، بی تا، علل الشرایع، قم، مکتبه الطباطبایی.
- ۶- ابن بکار، زبیر، ۱۹۷۲، الاخبار الموفقیات، بغداد، العانی.
- ۷- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۰۵، لسان العرب، قم، ادب الحوزه.
- ۸- انصاریان، حسین، ۱۳۷۳، دیار عاشقان: تفسیر جامع صحیفه سجادیه، تهران، پیام آزادی.
- ۹- امامی، محمد جعفر و دیگران، ۱۳۷۳، ترجمه، شرح و توضیح صحیفه سجادیه، قم، اسوه.
- ۱۰- الحر عاملی، محمد حسن، ۱۴۲۴، وسائل الشیعه فی احکام الشریعه، تهران، مطبعه ی مشهدی.
- ۱۱- الراغب الاصفهانی، حسین بن محمد، ۱۹۷۰، المفردات فی غریب القرآن، القاہره، مکتبه الانجلاوا المصریه.
- ۱۲- الطباطبایی، محمد حسین، ۱۳۹۳، المعیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ سوم.
- ۱۳- الطبرسی، احمد بن علی، بی تا، تعلیقات السید محمد باقر الموسوی الخراسانی، احتجاج، بیروت، موسسه العلمی للمطبوعات.
- ۱۴- المحمدی الری شهری، ۱۳۶۲، میزان الحکمه، قم، مکتبه الاعلام الاسلامی.
- ۱۵- حوزی، عبد علی بن جمعه، ۱۴۱۲، تفسیر نور الثقلین، قم، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ۱۶- سجاد زین العابدین، علی بن الحسین، ۱۳۷۲، صحیفه سجادیه، شرح و ترجمه ی فیض الاسلام، بی جا، انتشارات فیض الاسلام.
- ۱۷- شهیدی، جعفر، ۱۳۶۵، زندگانی علی بن الحسین، تهران، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۱۸- طباطبایی، محمد رضا، ۱۳۸۵، صرف سادہ، قم، دارالعلم، چاپ شخصت و دوم.
- ۱۹- فیض کاشانی، محسن، ۱۳۳۴، الصافی فی تفسیر القرآن، تهران، چاپخانه میزرا علی اصغر.
- ۲۰- فیض کاشانی، محسن، ۱۳۶۲، المحجۃ البیضاء فی تہذیب الاحیاء، صححه و علّقه علی اکبر غفاری، بی جا، موسسه نشر اسلامی.
- ۲۱- کلینی، محمد بن یعقوب، بی تا، اصول کافی، بی جا، نور.
- ۲۲- مجلسی، محمد باقر، بی تا، بحار الانوار، تهران، کتاب فروشی اسلامی و ادبیه.
- ۲۳- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، ۱۳۶۲، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ۲۴- موسوی، محمدباقر، ۱۴۲۵، نواعم الانوار العرشیه فی شرح الصحیفه السجادیه، اصفهان، موسسه الزهراء الثقافیه الدارسیه، چاپ اول.
- ۲۵- میرداماد، محمد باقر، ۱۴۰۶، شرح صحیفه سجادیه، اصفهان، مهدیه المیرداماد.